

"Qarabağ hərəkəti birinci mərhələdir. Artsax Ermənistanıdır, nöqtə. Naxçıvan, Gəncə və Qərbi Ermənistan Ermənistanıdır".

Leonid Azqaldyan (1942-1992), hay-daşnak quldurlarının Qarabağın dağlıq hissəsində 1988-1992-ci illərdə fəaliyyət göstərmiş "Müstəqil Ordu" terrorçu birləşməsinin komandiri.

Beynəlxalq hay kilsə şəbəkəsinin himayəsində olan quldur-terrorçu hərbi-siyasi dəstələrinin Qərbi Azərbaycanda və Qarabağın dağlıq ərazilərində (eləcə də Bütöv Azərbaycan hüdudlarında) yuvalanmış hissələrinin tənzimlənən fəaliyyətində yerli, kökənli müsəlman-türk əhalisinə qarşı davamlı düşmənçilik-qisasçılıq siyasəti getdikcə güclənməkdədir. Olmayan dövlətləri səviyyəsində hərbi-ləşmiş və siyasiləşmiş bu daşnak-terrorçu kəsimin şüur-düşüncə və həyat tərzi dövlətimizə və xalqımıza qarşı qisasçılıq hissindən mayalandığından, XX əsrin ilk və son onillikləri xüsusilə qanlıqadali, faciəvi keçib.

1905-1906-cı illərdə Cənubi Azərbaycanın Təbriz, Marağa, Ərdəbil, Şimali Azərbaycanda Naxçıvan, Şuşa, Gəncə şəhərlərində, 1915-1920-ci illərdə ölkəmizin hər yerində, 1988-1994-cü illərdə Qərbi Azərbaycanda, Qarabağın dağlıq hissəsində, Bakı, Sumqayıt, Gəncə şəhərlərində hay kilsə-daşnak quldurlarının rus hərbi hissələri ilə birləşərək (həmişə olduğu kimi beynəlxalq güclərdən dəstək alaraq) xalqımıza qarşı törətdikləri kütləvi qətlam-soyqırım faciələri məhz həmin qisasçılıq siyasətinin ictimai-sosial və hərbi-siyasi (xüsusilə Rusiya, İsrail və Livan hərbi təcrübəsinə ümumiləşdirərək) amilləri ilə bağlı olub. Hay kilsəsinin beynəlxalq şəbəkəsi gücləndikcə bu düşmənçilik, qisasçılıq siyasəti də yeni nəfəs almaqdadır.

...Cənubi Azərbaycanda "Surb Tadevos kilsəsi"ni Təbriz şəhərində 1814-cü ildə vəliəhd Abbas Mərzə Fətəli şah oğlu Qacar (1789-1833) tikdirib, bu kilsə 1946-cı ildə yenidən bərpa edilib və 1954-cü ildən dünyanın hər yerindən bu kilsəyə hay axını davam edir.

Tarixi faktlar həm də göstərir ki, hay kilsəsinin (kütləsinin) riyakarlığı bu əski qisasçılıq-düşmənçilik fəaliyyətlərini pərdələməyə, ona saxta zəmin yaratmağa yönəldildiyi kimi, eləcə də bəşəri müstəvidə yanlış məzmununda təşviq

və təbliğ etmələri üçün əsas hesab edilir. Hay kilsəsi və daşnak ünsürlərinin şüurunda bu qisasçılığın dərin ictimai-sosial kökləri (olmayan dövlətləri üçün ərazi zəbt etmək, yerli əhalini yox etmək niyyəti ilə) ilk növbədə onların irsi-gen daşıyıcılarının düşmənçilik hüseyrələrindən mayalanır.

XX əsr boyunca (baxmayaraq ki, başqa ictimai-siyasi quruluş daxilində idi) bu qisasçılıq hissənin güclənməsinin ictimai-sosial amilləri Şərqi Azərbaycanda qabarıq hiss edilməsə də, Qərbi Azərbaycanda və Qarabağda bu aydın ifadə olunub hay kilsəsinin və kütləsinin fəaliyyətində.

Bu fəaliyyətə rəvac verən amillərdən biri də cinayət-terror yuvasına çevrilmiş hay kilsəsinin ölkə rəhbərliyinə təsiretmə qüvvəsi kimi çıxış etməsi olub. Belə ki, 1982-ci ildə SSRİ hakimiyyətinə rəhbərlik edən L.Brejnev öldükdə Qərbi Azərbaycanda və Qarabağda yaşayan haylar bayram ediblər və intizarla M.Qorbaçovun gəlişini gözləyiblər. Bu hal 1983-cü ildə Y.Andropovun vəfatında da təkrar olunub, yalnız 1985-ci ilin mart ayında onlar qanlı başın və əməlin yiyəsi olan M.Qorbaçovun ölkə rəhbəri seçilməsini sevinclə qarşılayaraq kütləvi şadanalıq ediblər. Həmin vaxt Qərbi Azərbaycanın Qacaran şəhərindən olan Aykaz Arutunyan ailəlikcə bu xəbəri eşitdikdən sonra Zəngilan şəhərində yığıncaq keçirərək bu hadisəni təntənəli şəkildə qeyd edib. Və fərəhlə bildirirdilər ki, hay mənsəli alim Artyom Əlixanyan (1908-1978) la-zər şüası ilə işləyən silah ixtira edib, bu bizim üçün bu çox vacib qurğudur....

Bu cür tarixi olaylar (hələ yalnız yaddaşlarda saxlanılan xatirələr işığında) 1990-cı ilin 19-20 yanvar və 1992-ci ilin 26 fevral faciələrinə gədən yolda siyasiləşmiş və hərbi-ləşmiş bu düşmən kəsiminin müsəlman-türk dünyasına qarşı nifrətinin bariz nümunəsidir.

...1978-1988-ci illərdə Ermənistan SSR

Hay kilsə və daşnak şüurunda (sürüsündə) müsəlman-türk qisasçılığının ictimai-sosial və hərbi-siyasi amilləri

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri işləyən general-leytnant Marius Aramoviç Yüzbaşyan (1924-1993) yığıncaqların birində müxtəlif millətlərdən olan iştirakçılara görə və hayların tələbini nəzərə almayaraq rus dilində çıxış edir - iki gün keçməmiş... onu işdən azad edirlər.

1987-1988-ci illərdə SSRİ EA-nın akademiki, Ermənistan SSR EA-nın prezidenti V.A. Ambartsumyanın (1908-1996) Basarkeçər nahiyəsinə gəlişindən, müzakirə-məşvəretlərdən sonra silahlı hay-daşnak ünsürlərinin fəallığı daha da artıdı.

...Qərbi Azərbaycanın Dağ Borçalı mahalında Abaran nahiyəsinin Yağdan kəndində 400-ə qədər yunan əsilli ailə yaşayırdı. 1988-1990-cı illərdə hay kilsəsi onların da silahlana-raq müsəlman-türk əhalisinə qarşı vuruşmasını tələb edir, imtina cavabından sonra bu ailələrin hamısı Yunanıstana köçürülür, kənddəki "Yunan kilsəsi"ni isə haylar "özünüküləşdirirlər". Hətta 70 yaşlı Zina Nikolayevna Amirova da ağır işgəncələrlə qətlə yetirilir.

...Cəbrayıl rayonu-

nun Araz çayı boyunca yerləşən və digər kəndlərini əhatə edən təsərrüfatların (Soltanlı kəndinin S.Vurğun adına kolxozu, Şükürbəyli kəndi, "26 Bakı komissarı" kolxozu, Qışlaq kəndinin C.Cabbarlı adına kolxozu, Yuxarı Məzrə kəndinin "Komintern" kolxozu...) heyvandarları yaylaq dövrünü Qarabağ dağlıq yaylasının Qərbi Azərbaycan ərazisində (əsasən Gorus və Qafan nahiyələrində) "Göbək daş", "Üçtəpə", "Kültəpə" dağlarındakı yay otlaq sahələrində keçirirdilər. 1971-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında "Dəvəboynu" və "Bayraməli" yay otlağından geri qayıdan tərəkmə ailələri Gorus şəhəri yaxınlığında qəzaya uğrayır, ölümcül vəziyyətdə olmasalar da yaralıları hay-daşnak həkimlər işləyən şəhər xəstəxanasına yerləşdirirlər. Bir neçə gündən sonra onların hamısı ölür, sən demə düşmənlər hamısının (hətta bir ailənin üç üzvü olmaqla) qanını çəkibmiş...

...Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalında Şahdağ silsiləsinin qərb ətəklərində, 2100 m yüksəklikdə, Arpaçay çayının yuxarı axarların-

da yerləşən İstisu (əski adı Quşçu olub, 1961-ci ildən kurort-müalicəvi şəhərdir) nahiyəsində yaşayan bir hay ailəsi 1980-ci illərin əvvəllərində meyidlərini aparıb Naxçıvan şəhər qəbiristanlığında basdırır ki, "Naxçıvan bizim əzəli ocağımızdır".

1970-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Basarkeçər Rayon Partiya Komitəsinin I katibi Nurbəyliyeva adlı daşnak təyin edilir. Bir dəfə o, "Göyçə çuxuru"nda dağlıq-qayalıqlar arasında yerləşən Qoşabulaq kəndinə gəlir və yaxınlıqdakı yüksəklikdən ətrafı seyr etdikdən sonra üzünü yanındakılara tutub deyir: "Yaxşı kənddir, səfəli, mənzərəli yerləri var, lap Soçi şəhərinə oxşayır. Heyif ki, burada türklər yaşayır..."

Keçən əsrin 70-ci illərində ermənilər Qafan rayonu ərazisindən Oxçuşayı hövzəsinə, eləcə də Araz çayının yatağını keçməklə Cənubi Azərbaycana uzanan yeraltı keçidlər inşa etmişdilər.

"Bakı-Qafan qatırı Mincivan dəmiryolu stansiyasına çatmamış Vəliqulubəyli kəndindən sağa dönüb Zəngilan çəhərindən keçib gedirdi. Haylar həmin qatara

müsəlman-türk əhlinin minməsinə icazə vermir-di.

...1970-ci illərdə Dəvəçi rayonunun Gilvar kənd orta məktəbində rus dili və ədəbiyyatı müəllimi işləyən Emma Xaçaturova dərəcə başlamazdan əvvəl həmişə uşaqlara xatırladım ki, yadıңызdan çıxarmayın, Türklər bizim düşmənimizdir.

Ümumiyyətlə, Qərbi Azərbaycanda yaşayan haylar orta məktəblərin bütün fənn dərslərlərinin əvvəlində saxta "Böyük Ermənistan"ın xəritəsini və 5 vərəqlik yazılı məlumat çap edir, onu da tədris edirdilər.

Göründüyü kimi, tarixi keçmişimizin uzaq olmayan faciəvi səhifələri kimi yalnız 20 yanvar və 26 fevral hadisələrinə deyil, bütövlükdə əzəli Vətən torpaqlarımızın itirilməsinə uzanan yollar-da düşməne qarşı düşmənçiliyimizin olması itkilərimizə səbəb olub.

Qismət YUNUSOĞLU

Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi PS. Yazının hazırlanmasında Qərbi Azərbaycanın Basarkeçər rayonu, Qoşabulaq kənd sakinini Şahmalı Qoşunəli oğlu Salmanovun (1949), Abaran rayonu, Yuxarı Körpülü kənd sakinini Ayaz İsa oğlu Kərimovun (1950), Zəngilan rayonu, Malatkeşin kənd sakinini Akif Əbil oğlu Həsənovun (1948), Cəbrayıl rayonu, Soltanlı kənd sakinini Çapay Babəş oğlu Kazımovun (1962), Şabran rayonu, PİRƏBƏDİL kənd sakinin Aprel Nəzər oğlu Məmmədovun (1957) məlumatlarından istifadə edilib.